

# ENERJİ SEKTÖRÜNDE YENİDEN YAPILANMA ve İSTİHDAM

AYFER EĞİLMEZ

*Petrol-İş, Uzman*

## ÖZET

*Enerji sektöründe yeniden yapılanma, stratejik önem taşıyan sektörün gelişmesinde dengeli ve toplumsal açıdan sorumlu bir yaklaşımı içermektedir.*

*Sosyal ve çevresel dampinglerden kaçınmak için, kuralsızlaştırma yanında serbest pazara yönelik ayrıntılı kurallar ve düzenlemeler yapılmaktadır.*

*Özelleştirmeler, şirket birleşmeleri, yeni yatırımcılarla anlaşmalar biçiminde sürdürülen programlar istihdamın dramatik bir biçimde daralmasına yol açmaktadır.*

*Eski ve yeni çok uluslu şirketler, petrol ve gaz endüstrisinde hakim konuma gelmişlerdir. Teknolojik gelişme sonucunda çekirdek bir işgücü ile ana üretim, bunun dışındaki tüm işler taşeronla verilerek yürütülmektedir.*

*Enerji sektörüne ilişkin teknik yönerge ve direktiflerde, istihdam, kadro düzeyi, işçi sağlığı ve güvenliği gibi sosyal öğeler yok denecek düzeydedir.*

*Özellikle borçlar ve sermaye yetersizliği içinde olan ülkelerin Hükümetleri, sendikal hakları, istihdamı işgücünün eğitimi içeren çerçeve koşulları gözardı etmektedirler. Sendikalar, bu sürece dahil edilmediği gibi, özelleştirmeler sonucunda sendikasılaştırma yaygın bir uygulama olmaktadır.*

## 1. GİRİŞ

Kapitalist Devletler, 1970’li yıllarda ödeme dengesindeki güçlükler, enflasyon, kamu borçlarının ve dengesizliğinin artması gibi ekonomik, siyasal temsile ilişkin politik olmak üzere ikili bir krizle karşı karşıya kalmışlardır.

Devletler, bu iki ilişkinin yarattığı gerilim arasında sıkışmışlardır.

Devletin ekonomiye politik müdahalesinin olmaması, politika oluşturma ve uygulama gibi kilit fonksiyonlarından uzaklaşması baskıları oluşturmaktadır.

Ekonomik konular, sınıf ilişkilerinin yeniden yapılanmasıyla ilişkili değilmiş gibi, teknik bir sorun olarak sunulmaktadır.

Küreselleşme, pazarlaşma, ticarileşme bu değişimi meşrulaştırıcı gelişmeler olmaktadır.

Hükümetler bir yandan özelleştirme ve devletin yeni işlevlerini düzenlemekte, diğer yandan devletin organlarını ve kamu yönetimlerini, “etkin ve etkili” kamu hizmetlerinin koşulu olarak “yönetmelik” kademelendirmelerle farklılaştırmaktadırlar.

Yeni kamu yönetimi yaklaşımında, özel sektör yönetim anlayışının, kamu sektörüne taşınması ve farklı kamu sektörü uygulama ve değerleri hakim olmaktadır.

Yeniden yapılandırma, Kamu sektörünün girişimci bir yapı olarak yeniden biçimlenişi ve devletin sınırlarının bütün olarak yeniden şekillendirilmesinin aracı olmaktadır.

Kamu hizmeti ve mallarının satışı yoluyla geleneksel devlet girişimleri, ya kendi içinde belediye işverenlerin ya da ulus ötesi şirketlerin gelişmelerine yol açmaktadır.

Özelleştirmeyle ilgili yeniden yapılanma, mülkiyet ve hizmet transferleri, kamu malı satışları biçiminde önce devletin girişimlerinin parçalanması ve sonraki aşamada büyük, çok uluslu şirketlerin parçası olarak yeniden merkezileşmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bu düzenlemelerin merkezinde emeğe hiç yer verilmemektedir. Emek ve özellikle çalışma ve istihdam ilişkileri gözardı edilmektedir.

Bu durum, enerji sektöründe yeniden yapılanma uygulamalarında daha derin yaşanmaktadır.

## **2. ENERJİ SEKTÖRÜNDE YENİDEN YAPILANMA VE POLİTİK BELİRLEYİCİLER**

Dünya nüfusunun, %75'i olan gelişmekte ve yeni sanayileşen ülkelerde yaşayanlar, toplam küresel enerji tüketiminin, %33'ünden yararlanmaktadırlar.

2020 yılında bu ülkelerde yaşayacak olan %85'lik kesimin, enerji gereksiniminin, %55 oranında olacağı tahmin edilmektedir.

Enerji talebindeki bu artış, sektörde rekabetin artmasına ve yeniden yapılandırılmasına küresel bir boyut getirmektedir.

### ***a. Uluslararası Finans Kuruluşlarının Rolü***

DB ve IMF, özellikle gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeleri dayatmaktadır.

“ Etkinlik ve rekabetin “ ilk kurbanları ise çalışanlar (özellikle işçiler) olmaktadır.

Hakim eğilim,devletlerin ekonomik girişimci rolünü azaltmak ve özel sektörü yönlendiren kuralları ortadan kaldırmaktır. Çünkü toplumsal, servet ve birikimlerin yeniden dağılımına ilişkin sosyal politika ve yasalara karşı çıkmaktadır.

ILO’ya göre özelleştirme, dünya ölçeğinde işlerin %30’ünü ortadan kaldırmıştır. Özelleştirilen her 6 birimden birisi enerji sektörüne ait olup, DB bu sektörün yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesinin finansmanıya uğraşmaktadır.

### ***b. Kapitalist Merkez Ülkelerdeki Reformlar***

AB elektrik sektörünü, 10 yıllık bir pazarlıklar sonucunda 1999 yılından başlamak üzere 2003 yılına kadar, %30’unu piyasaya açmış ve bu süreçte 250.000 dolayında işçi işini kaybetmiştir.

\* İngiltere’de özelleştirme öncesinde sektörde, 7 tane ulusal sendika ve 104.000 çalışan bulunurken, özelleştirme sonrasında sendika sayısı 5’e, çalışan sayısı ise 59.000’e düşmüştür. Değişik 150 tip sözleşme ve 8 tür istihdam biçimi geliştirilmiştir. “ Yakıt Yoksulluğu “ olarak tanımlanan yeni bir sorun ortaya çıkmıştır.

\* Kanada’da 1992 yılında başlatılan özelleştirme uygulamalarıyla işten çıkarmalar, ücret ve maaş indirimleri tazminatlar ve zam verilmemesi gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır.

\* Almanya’da madencilik sektöründe çalışanların dörtte biri işten çıkarılmış, erken emeklilik ve kazanılmış sosyal hakların geri alınması uygulamaları söz konusu olmuştur.

### ***c. Gelişmekte olan Ülkelerde Bedeli Ağır Senaryolar***

Gelişmekte olan ülkelerde enerji reformları, makro ekonomik krizlerin yaşandığı ortamlarda IMF anlaşmaları ve DB “ Yapısal Reform programları “ çerçevesinde dayatılmaktadır.

Diğer yandan sınırsız bir biçimde yürütülen özelleştirme ve liberalleştirmelere, rüşvet ve yolsuzluklar eşlik etmektedir.

\* Arjantin’de enerji özelleştirmeleri sonucunda 100.000 çalışanın büyük bir bölümü işini kaybetmiş, bu alana hiç yatırım yapılmamış ve elektrik fiyatları %50 oranında artmıştır.

\* Şili’de özellikle petrol sektöründeki özelleştirmeler, yabancılara borç karşılığında şirket devirleri biçiminde gerçekleştirilmiştir. İşini kaybedenlerin sayısı yüksek oranlarda olmuştur.

\* Brezilya’da 1500 kişi işten atılmış, 36 büyük iş kazası olmuş, İş ve çalışma koşulları denetimsiz bir biçimde giderek kötüleşmiştir.

\* Petrol şirketi Shell’in araştırmasına göre; özelleştirme sonrasında sorunların değişmediği gözlenmiştir. Elektrik kaçakları, işsizlik, tarifeler ve istihdam daralmalarındaki oranlar yükselmiştir.

\* Türkiye’de elektrik enerjisi ve doğalgaz alımlarında rüşvet ve yolsuzluk operasyonları, TBMM Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu’nun ve kamuoyunun en önemli gündemi haline gelmiştir.

TES-İŞ Sendikası’ndan edinilen verilere göre;

1953 yılında kurulan Çukurova Elektrik A.Ş. (ÇEAŞ), halka açık bir şirket iken bölgenin %10’unun istihdamını sağlamaktadır. Aynı zamanda yılda yaklaşık 50 milyon dolar kar gerçekleştirmektedir.

1993 yılında Uzan Grubu önce, %11-12 oranındaki B grubu hisselerine daha sonra tüm hisselerine sahip olmuştur. Bu devir işleminden sonra şirket, sürekli zarar etmektedir. Başlangıçta Sendikalı olan 1450 işçi sayısı, 48’e düşmüş ve sendikasızlaştırma gerçekleştirilmiştir.

Benzer biçimde Antalya bölgesinin elektrik gereksinimini sorunsuz bir biçimde karşılayan Kepez Elektrik, aynı sermaye grubunun eline geçtiği 1993 yılından itibaren, yoğun işçi çıkarmaları ve personel sirkülasyonu sonucunda Sendikal örgütlülük yok edilmiştir.

Kamu mülkiyetinde iken Çayırhan Termik Santrali’nde, 711 kişi istihdam edilmektedir. 2000 yılında Park Holding A.Ş.’ne devredildikten sonra çalışan sayısı 540 olmuştur. Toplu iş sözleşmesi görüşmeleri sürekli uzlaşmazlık halinde sürdürülmüştür.

Petrol ürünleri dağıtımı sektöründeki Petrol Ofisi A.Ş.'nde (POAŞ), toplam 4838 olan çalışan sayısı, 2000 yılında %51'lik kamu payının özelleştirilerek İş-Doğan Petrol Yatırımları A.Ş.'ne devredildikten iki yıl sonra, 1032'ye düşmüştür. (408 işçi, 624'ü kapsam dışı) özellikle işçi istihdamında, %90 daralma olmuş, işyerinde örgütlü olan Petrol-İş Sendikası yetki alamaz duruma gelmiştir. Esasında sahip olduğu tüm işyerlerinde Sendikal örgütün varlığını kabul etmeyen bu sermaye grubu, taşeronlaştırma yoluyla Sendikasızlaştırmayı kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca doğası gereği son derece karlı olan POAŞ, 1.2 milyar dolar tutarında borcu bulunan İş-Doğan Yatırım şirketi ile birleştirilmiş ve zarar eden bir şirket haline getirilmiştir.

Sonuçta devlete yıllarca vergi ödemesi yapılmayarak kamu zararına ve küçük hisse sahiplerinin mağduriyetine neden olunmuştur.

Türkiye'deki 500 büyük sanayi kuruluşu arasında birinci sırada yeralan ve petrol rafinaj sektöründe en üst konumda olan TÜPRAŞ ise, yeniden yapılandırma amacına yönelik olarak Blok satış yöntemiyle özelleştirilmek istenmektedir.

2003 yılı 9 aylık döneminde 9.5 milyar dolar ciro, 132 milyon dolar vergi ödemesi ve 378.4 milyon dolar net kar gerçekleştiren TÜPRAŞ, devletin sırtında kambur olarak görülmektedir.

Avrupa'nın 6. büyük rafinerisi konumunda olan bu kamu kuruluşu doğal tekeldir. Ayrıca yarımca petrokimya tesislerini devralarak rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlamış ve DİTAŞ'a sahip olma avantajlarını taşımaktadır.

Kamu mülkiyetinde iken yıllarca petrol ürünleri dağıtımı için dikey entegrasyona izin verilmez iken, özelleştirme ihalesine çıkarıldığı günlerde Petrol Piyasası Yasası'na konulan bir hükümle dikey entegrasyonuna yer verilmiştir.

Yeniden yapılanma programları, kamu kaynaklarının özel sektöre sonsuz olanak ve imtiyazlarla donatılarak devredilmesinin aracı olmaktadır.

Özetle TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sonucunda özel tekel oluşacaktır. "Satın" alan yerli yada yabancı şirketler, tekel gücünü kullanarak arz ve fiyatların denetimini ele geçireceklerdir.

4716 yetişmiş ve nitelikli işgücünü ise, Sendikasızlaştırma ve işini kaybetme tehlikesi beklemektedir.

Diğer yandan neoliberal ekonomik politikaların küresel düzeyde uygulanmasıyla, mal ve hizmet üretiminde, ticaretinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşme, özelleştirme ve kuralsızlaştırma karşısında şirketlere sosyal sorumluluk yüklemek, bir tür ideolojik takas olarak gündemde tutulmaktadır.

Küreselleşme sürecinde özellikle çok uluslu enerji şirketleri haklarını küresel normlara ve Dünya Ticaret Örgütü gibi hükümetler arası kuruluşlar aracılığı ile yaptırımlara bağlamaktadırlar.

Buna karşılık şirketler tarafından gönüllülük esasına dayalı olarak benimsenen sosyal sorumluluk metinleri ise, temel işçi haklarını dahi içermeyen bağlayıcı ve yaptırımı olmayan, aynı zamanda küresel üretim ve ticaretin parçalanmış olması nedeniyle hayata geçirilmesi olanaksız zayıf belgeler niteliğindedir.

Enerji sektöründe “Yeniden Yapılanma”nın mağdurları, korumasız işgücü ve enerjiye ulaşamayan toplum olmaktadır.

### **3. YENİDEN YAPILANMA VE SENDİKALAR**

Enerji sektöründe yeniden yapılanma süreçlerinde, teknolojik değişim, belli işleri taşeronla verme, pazara açılma ve rekabetin yol açtığı maliyeti düşürme eğilimleri olmak üzere üç faktör öne çıkmaktadır.

İstihdamda ise köklü bir değişim yaratılmaktadır. Atipik istihdam ilişkileri yaygınlaşmakta, iş alanlarının daralması ve iş kaybına yol açılmaktadır.

Rekabet kaygısı öne çıkarılarak işçiler ve Sendikalar görmezden gelinmektedir. Piyasa çıkarıları, çevre, istihdam, örgütlenme gibi sosyal boyutun üzerinde görülmektedir.

Sektörde yeniden yapılanma, yetersiz istihdam ilişkilerini örten bir sis perdesi işlevini görmektedir.

Sendikalar sadece iş güvencesi değil, genel sendikal hakların iyileştirilmesini, yoksul ülkelerin enerjiye ucuz ve kolay erişilmesini istemektedirler.

Kısaca;

Sendikalar, istihdam güvencesini ve Sendikaların kapasitesini dışlayan bu sürece direnmektedirler.

Hiçbir aşamasında yer almadıkları ve kendilerine yukarıdan dayatılan politikaları kabul etmemektedirler.

## KAYNAKÇA

1. Erdoğan, Seyhan “ Küresel Sendikacılık” 2002- 2003 Petrol-İş Yıllığı: 85
2. Fairbrother, Peter. “ Trade Unions and The Privatised State” Questions for Trade Unions, ed.by.Davit Foden, Jürgen Hoffmann and Rob Scott. ETUI, Brussels Çeviren: Şennur Özdemir
3. İCEM, “ Dünya Enerji Sanayi Kongresi Raporu” 27- 29 Kasım 2002, Roma - İtalya